

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРОЦЕДУРИ ОБСЛІДУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СУПЕРЕЧОК

FORMATION AND DEVELOPMENT OF INQUIRY PROCEDURE AS A MEANS OF PEACEFUL SETTLEMENT OF INTERNATIONAL DISPUTES

Іванов А.Г., асистент
кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена визначенню особливостей становлення та розвитку процедури міжнародного обслідування як самостійного засобу мирного вирішення міжнародних суперечок. Автор доходить висновку про те, що процедура обслідування є результатом прогресивного розвитку міжнародного права. У роботі проаналізовані передумови й процес виникнення процедури обслідування на рубежі XIX–XX ст. Прийнята в 1907 р. Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок поклала початок процедурі встановлення фактів у міжнародних відносинах. Зазначено, що подальші міжнародні договори, що врегульовували звернення до процедури обслідування в багатьох аспектах, засновувались на її положеннях, хоча й містили суттєві відмінності щодо окремих питань. Стаття приділяє увагу розвитку процедури обслідування на регіональному й партикулярному рівнях. На основі узагальнення практики звернення державами до процедури обслідування відповідно до міжнародних договорів автор доходить висновку про незначний її обсяг.

У період між двома Світовими війнами процедура обслідування все частіше ставала складовою частиною примирення, яке своєю чергою виникло з практики наділення міжнародних слідчих комісій компетенцією щодо надання рекомендацій. Завдяки Лізі Націй почалося формування практики використання процедури обслідування в рамках міжнародних організацій.

У статті досліджується роль Організації Об'єднаних Націй у процесі розвитку процедури обслідування. У рамках Організації Об'єднаних Націй обслідування визнане як самостійний засіб мирного вирішення міжнародних спорів, на значенні й користності якого неодноразово наголошувала Організація. Організація Об'єднаних Націй надала імпульс розвитку обслідування та виробила значний масив практики звернення до процедури встановлення фактів, адаптувавши її під власні потреби й цілі. Розповсюдженою стала практика наділення міжнародних слідчих комісій Організації Об'єднаних Націй розширеною компетенцією щодо вироблення правових висновків, встановлення відповідальності й надання рекомендацій.

Ключові слова: обслідування, встановлення фактів, мирне вирішення спорів, міжнародний спір, Організація Об'єднаних Націй, міжнародні слідчі комісії.

The article is devoted to defining the peculiarities of the formation and development of the procedure of international inquiry as an independent means of peaceful settlement of international disputes. The author concludes that the inquiry procedure is the result of the progressive development of international law. The article analyzes the preconditions and the process of the inquiry procedure establishment at the turn of the XIX–XX centuries. The Convention for the Peaceful Settlement of International Disputes, adopted in 1907, initiated the fact-finding procedure in international relations. It is noted that subsequent international agreements regulating the inquiry procedure were based in many respects on its provisions, although they contained significant differences on certain issues. The article pays attention to the development of the inquiry procedure at the regional and particular levels. Based on the generalization of the practice of states to apply for the inquiry procedure in accordance with international agreements, the author concludes that it is insignificant.

In the period between the two World Wars, the inquiry procedure increasingly became an integral part of the conciliation, which in turn arose from the practice of giving international commissions of inquiry the power to make recommendations. Thanks to the League of Nations, the practice of using the inquiry procedure within international organizations began to take shape.

The article examines the role of the United Nations in the development of the inquiry procedure. Within the UN, the inquiry is recognized as an independent means of peaceful settlement of international disputes, the importance and usefulness of which has been repeatedly emphasized by the Organization. The UN has given impetus to the development of the inquiry and has developed a significant array of practices for recourse to the fact-finding procedure, adapting it to its own needs and goals. The practice of giving international commissions of inquiry of the UN expanded competence to draw legal opinions, establish responsibilities and make recommendations has become widespread.

Key words: inquiry, fact-finding, peaceful settlement of international disputes, international dispute, United Nations, international commissions of inquiry.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбуваються численні суперечки між державами. Часто вони переростають у міжнародні спори й навіть конфлікти. У зв'язку із цим підвищується роль такої галузі міжнародного права, як право мирного розв'язання міжнародних спорів, яка, окрім іншого, пропонує вироблений практикою міжнародних відносин перелік мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Одним із таких засобів є процедура встановлення фактів, або ж процедура міжнародного обслідування. Процедура встановлення фактів показала себе ефективним і гнучким механізмом, здатним адаптуватися до відповідних потреб та обставин кожної конкретної ситуації. Діяльність органів із встановлення фактів сприяла мирному вирішенню ряду міжнародних спорів і викладенню об'єктивної картини подій або ситуацій, пов'язаних із порушенням міжнародного права.

Хоча в зарубіжній міжнародно-правовій доктрині інститут міжнародного обслідування досить добре досліджений, сучасна українська доктрина не приділяє йому достатньої уваги. Відсутні наукові праці, в яких було б

проаналізовано становлення процедури обслідування як мирного засобу вирішення міжнародних спорів, особливості формування та функціонування органів із встановлення фактів, наслідки їхньої діяльності й інше.

Мета статті полягає у визначенні основних етапів розвитку процедури обслідування на основі вивчення та аналізу відповідних міжнародно-правових актів і практики звернення до такого засобу мирного вирішення спорів.

Виклад основного матеріалу. Становлення процедури обслідування (процедури встановлення фактів) як одного із засобів мирного вирішення міжнародних суперечок розпочалося на рубежі XIX–XX ст. До того часу в міжнародних відносинах була відсутня практика здійснення незалежними міжнародними органами розслідувань фактичних обставин подій і ситуацій, що призвели до спорів між державами. Виникнення процедури обслідування було результатом прогресивного розвитку міжнародного права.

Уперше ідея формування такого засобу мирного вирішення міжнародних суперечок, як процедура встановлення фактів, була запропонована видатним вченим

Ф.Ф. Мартенсом наприкінці XIX ст. На його думку, розслідуванням фактичних обставин події мали займатися відповідні міжнародні слідчі комісії, доповіді яких не повинні мати обов'язкового для сторін характеру [1, с. 60]. Спираючись на досвід слідчих органів національних правопорядків, переваги міжнародного встановлення фактів учений вбачав у значенні, яке має з'ясування істини в будь-якому спорі, добровільності процедури обслідування та корисності тих слідчих комісій, що створювалися у минулому [2, с. 43].

Нагальну потребу в такому мирному засобі, як обслідування, яскраво продемонстрував випадок знищення військового корабля «Мен» у 1898 р. США та Іспанія, які були сторонами спору, заснували власні слідчі комісії, висновки яких мали суттєві відмінності, що ґрунтувалися переважно на відмінному тлумаченні доказів [3 с. 46].

На Гаазькій мирній конференції 1899 р. російська делегація, до складу якої входив Ф.Ф. Мартенс, запропонувала як альтернативу національним слідчим комісіям створення міжнародних комісій, завданням яких буде проведення незалежних і неупереджених розслідувань фактичних обставин події, що призвела до спору. Учасники конференції дійшли згоди стосовно можливості створення таких комісій за умови дотримання ряду вимог, а саме: обмеженості предметної юрисдикції таких органів спорами, що не зачіпають ані честі, ані суттєвих інтересів сторін; обмеженості компетенції питаннями факту й неможливості формулювання правових висновків; необов'язкового характеру доповіді комісії [3, с. 46].

У результаті на конференції було укладено Конвенцію про мирне вирішення міжнародних суперечок, яка передбачала звернення до добрих послуг, посередництва, міжнародних слідчих комісій та арбітражу як засобів мирного врегулювання. Тут необхідно зазначити, що норми Конвенції були присвячені регулюванню діяльності саме міжнародних слідчих комісій, які виступали способом реалізації процедури обслідування як такої. Слідчим комісіям було присвячено шість статей (ст. ст. 9–14), які визначали їх завдання, особливості формування та діяльності, зміст і характер доповідей та інше [4].

Першим випадком звернення до процедури обслідування було створення Гульської слідчої комісії в 1904 р. у результаті потоплення російською ескадрою британських траулерів у міліні Доггер-банка поблизу порту Гуль (відома також як Комісія з Доггер-банку). Комісія мала своїм завданням встановлення фактичних обставин інциденту й вироблення висновків стосовно відповідальності осіб, поведінка яких стала його причиною. У результаті діяльності комісії спір було врегульовано, а Росія виплатила компенсацію [5, с. 87]. Недоліки процедури встановлення фактів, виявлені в результаті діяльності Гульської слідчої комісії, були враховані під час прийняття на другій Гаазькій мирній конференції в 1907 р. оновленої Конвенції про мирне вирішення міжнародних суперечок, положення якої детальніше врегульовували різноманітні аспекти створення та функціонування міжнародних слідчих комісій [6].

Практика звернення до процедури встановлення фактів відповідно до Конвенцій 1899 і 1907 рр. не набула значного поширення. Сторони спору вдавалися до створення міжнародних слідчих комісій, включаючи Гульську слідчу комісію, всього в п'яти випадках. Три з них відбулися в проміжку між 1912 та 1918 рр. – Комісія з Тавіньяно 1912 р., Комісія з Тигра 1917 р. і Комісія з Тубантії 1918 р. Останнім випадком звернення до положень Конвенції 1907 р. було створення Слідчої комісії з Червоного Хрестоносця в 1961 р.

Усі зазначені випадки були пов'язані з морськими інцидентами й відмінними поглядами на фактичні обставини з боку сторін спору. Особливістю цих випадків було те, що сторони відхилялися від положень Конвенцій щодо

окремих суттєвих аспектів діяльності слідчих комісій. Спори, щодо яких була застосована процедура обслідування, мали істотне значення для відносин між сторонами, були пов'язані із застосуванням збройної сили й могли призвести до розриву дипломатичних відносин і навіть збройного конфлікту, тому їх не можна вважати такими, що не зачіпають ані честі, ані суттєвих інтересів. Обсяг компетенції комісії був значно ширший, ніж це передбачали Конвенції. Комісії надавали свої висновки не тільки з фактичних, але й із правових питань (Комісії з Тубантії та Червоного Хрестоносця), встановлювали індивідуальну відповідальність (Гульська слідча комісія).

Практика використання процедури міжнародного обслідування за Гаазькою моделлю не набула значного поширення. Усього в рамках Постійної палати Третейського суду на основі конвенцій 1899 й 1907 рр. було створено п'ять міжнародних слідчих комісій, водночас усі вони були пов'язані з інцидентами на морі. Від самого початку обсяг компетенції міжнародних слідчих комісій був значно ширшим, ніж передбачали норми Конвенції 1907 р. Комісії зосереджували свою увагу не тільки на питаннях факту, але й права (Комісії з Тубантії та Червоного Хрестоносця), а також встановлювали відповідальність осіб за порушення міжнародного права (Гульська слідча комісія).

Процедура обслідування також отримала свій розвиток на регіональному й партикулярному рівнях, особливо на американському континенті, де було укладено низку міжнародних договорів, що передбачали звернення до неї. Такі договори здебільшого ґрунтувалися на положеннях Конвенції 1907 р. Так, США уклали серію міжнародних договорів, відомих як Брайановські договори 1913–1915 рр., із рядом американських та європейських держав, положення яких мали істотні особливості стосовно відсутності обмежень щодо предмета спору й компетенції щодо формулювання правових висновків [7, с. 81]. У 1915 р. Аргентина, Бразилія та Чилі уклали схожий договір, а в 1923 р. шістьнадцять американських держав уклали Договір Гондра, який передбачав передачу на розгляд слідчої комісії спорів, що не були врегульовані дипломатичним шляхом [3, с. 53]. Єдиним випадком звернення до процедури обслідування відповідно до зазначених договорів було створення в 1990 р. Міжнародної слідчої комісії за справою Летельє-Моффіта у зв'язку з вбивством посла Чилі в США. У цілому завдання Комісії були досить специфічними й полягали фактично у визначенні розміру компенсації на основі встановлених фактів і власних правових висновків. Таким чином, діяльність Комісії мало нагадувала традиційну модель і мала риси, притаманні арбітражним органам [3, с. 58].

Окрім цього, практика пішла шляхом наділення міжнародних слідчих комісій компетенцією щодо надання рекомендацій, спрямованих на мирне врегулювання спору. Уперше таке положення було закріплене в договорі про прикордонні води, укладеному США й Великобританією в 1909 р., який передбачав створення комісії, завданням якої буде не тільки «розслідувати й відбити факти й обставини», а й пропонувати «такі висновки й рекомендації», які можуть бути доречними [7 с. 86–87]. Франція та США в 1911 р. уклали так звані Договори Тафта, які передбачали можливість передачі спору між сторонами на розгляд слідчої комісії, організація та порядок діяльності якої мала в цілому ґрунтуватися на положеннях Конвенції 1907 р. Водночас були відсутні обмеження щодо предмета спору, а Комісія могла вносити відповідні рекомендації [3, с. 52]. У 1923 р. рядом американських держав була укладена Конвенція про заснування міжнародних слідчих комісій, яка наділяла такі органи правом на винесення рекомендацій стосовно умов врегулювання, що, на думку комісії, є доречними, справедливими й доцільними [8].

Практика присвоєння міжнародним органам із встановлення фактів компетенції щодо надання рекоменда-

цій, спрямованих на мирні шляхи врегулювання спору, послугувала основою для формування надалі такого засобу мирного вирішення спорів, як процедура примирення (погоджувальна процедура). Усе частіше процедура обслідування виступає складовою частиною процедури примирення. Міжамериканська генеральна конвенція про погоджувальну процедуру 1929 р. наділила Комісію, створення якої передбачав Договір Гондра 1923 р., значним обсягом компетенції щодо здійснення погоджувальної процедури [9]. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 р. передбачав звернення до таких засобів мирного вирішення міжнародних спорів, як погоджувальна процедура й судовий чи арбітражний розгляд. Обслідування не визначалося як самостійний засіб вирішення спорів, а являло собою складову частину примирення. Водночас діяльність погоджувальної комісії щодо встановлення фактів мала засновуватись на положеннях Конвенції 1907 р. [10].

На думку Е.А. Пушміна, «слідчі комісії, по суті, стали перетворюватись на погоджувальні, не втрачаючи, однак, спочатку своєї попередньої якості. Зі створенням Ліги Націй ця тенденція стає все більш помітною, і слідча процедура все частіше поєднується з погоджувальною, а надалі суміщення задач погоджувальної та слідчої процедури набуває характеру організованої системи», що підтверджується домінуючим обсягом нормативного матеріалу й практики звернення до погоджувальної процедури в порівнянні з процедурою встановлення фактів [7 с. 81].

Не дивлячись на незначний обсяг практики звернення до процедури обслідування на основі згаданих договорів у спорах між відповідними суб'єктами міжнародного права, процедура встановлення фактів продовжила свій розвиток як самостійний засіб мирного вирішення міжнародних суперечок. Усе більшого поширення та значення набуває практика звернення до процедури обслідування в рамках міжнародних міжурядових організацій.

Певним чином розвитку обслідування сприяла діяльність Ліги Націй. Ст. 17 Статуту Ліги Націй уповноважувала Раду Ліги проводити розслідування обставин спору [11]. Так, наприклад, Ліга Націй створила Слідчу Комісію з Ліберії 1927 р., яка мала своїм завданням встановлення фактів стосовно інформації про те, що Ліберія залучена до скандалу, пов'язаного з примусовою працею, яка була подібна умовам рабства, й постачала рабів для Іспанії. У результаті роботи Комісії були встановлені факти відповідних порушень, що спричинило відповідні зміни у владі держави [12]. Іншим прикладом є діяльність Слідчої комісії в Маньчжурії 1932 р. Комісію було створено у зв'язку зі вторгненням Японії до Китаю та створенням маріонеткової держави Маньчжоу-Го. Засновуючись на висновках і рекомендаціях Комісії, Ліга Націй відмовилася визнати Маньчжоу-Го й запропонувала заходи з відновлення статус-кво [13]. У цілому за час свого функціонування Ліга Націй зверталась до процедури встановлення фактів у семи випадках, створюючи відповідні комісії, особливістю яких була відсутність в їх складі представників сторін [3, с. 60].

У період після Другої світової війни процедура обслідування остаточно формується як самостійний засіб мирного вирішення міжнародних спорів. Окрім поодиноких випадків створення слідчих комісій, про які йшлося раніше, значного імпульсу розвитку процедурі встановлення фактів надала діяльність Організації Об'єднаних Націй. Статут ООН у ст. 33 виділяє обслідування поряд із переговорами, посередництвом, примиренням, арбітражем, судовим розглядом і зверненням до регіональних органів або угод як засоби вирішення спорів, продовження яких могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки. Окрім цього, ст. 34 Статуту уповноважує Раду Безпеки ООН розслідувати будь-який спір або будь-яку ситуацію, яка може призвести до міжнародних суперечностей або викликати спір, для визначення того, чи може

продовження цього спору або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки [14].

У рамках ООН було прийнято низку правових актів, положення яких були присвячені процедурі обслідування. У резолюції 1967 (XVIII) «Питання про методи встановлення фактів» Генеральна Асамблея ООН підкреслила значення заходів, спрямованих на неупереджене встановлення фактів у рамках міжнародних організацій і на основі двосторонніх і багатосторонніх угод із метою сприяння мирному вирішенню міжнародних спорів та їх попередженню [15]. У резолюції 2329 (XXII) «Питання про методи встановлення фактів», прийнятій Генеральною Асамблеєю в 1967 р., було знову наголошено на користності неупередженого встановлення фактичних обставин, містився заклик до держав-членів ООН ефективніше використовувати наявні методи встановлення фактів, а також державам-членам пропонувалося покладати завдання з встановлення фактів у тому числі на компетентні органи міжнародних організацій [16]. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р. та Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру й безпеці, і про роль Організації Об'єднаних Націй у цій галузі 1988 р. містять заклики до Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки й Генерального Секретаря про використання у своїй діяльності процедури обслідування та їх можливостей із встановлення фактів. Деякі процедурні й практичні аспекти звернення до процедури обслідування в рамках ООН визначені в Декларації про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй у галузі підтримання міжнародного миру й безпеки, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 46/59 (XLVI) в 1991 р. [17].

На виконання свого основного завдання з підтримання міжнародного миру й безпеки ООН виробила значний обсяг практики звернення до процедури встановлення фактів. Вона використовується переважно у випадках, пов'язаних із порушеннями міжнародного права з боку держав, особливо що стосується порушень міжнародного гуманітарного права чи міжнародного права й прав людини. Рішення про створення міжнародних слідчих комісій може прийматися як на прохання зацікавлених сторін, так і з ініціативи уповноваженого органу ООН. На практиці слідчі комісії засновуються за рішенням Ради Безпеки, Генерального Секретаря та Ради з прав людини ООН. Обслідування використовувалося Організацією як один із механізмів мирного врегулювання та послаблення напруженості в Кувейті, Сомалі, Пакистані, Іраку, Лівані, Сирії, Судані, Руанді, Бурунді й інших регіонах світу.

Основним завданням, яке ставиться перед міжнародними слідчими комісіями ООН, є встановлення фактичних обставин певної події або соціальної ситуації. Водночас у рамках ООН сформувалась стала практика наділення відповідних комісій значно ширшою компетенцією, ніж суто встановлення фактів. Розповсюдженим є формулювання органами з встановлення фактів ООН висновків із правових питань на основі встановлених фактичних обставин, встановлення індивідуальної відповідальності осіб за грубі порушення міжнародного права, надання рекомендацій різноманітним суб'єктам міжнародного права стосовно можливих шляхів мирного врегулювання.

Яскравим прикладом у такому аспекті є Міжнародна слідча комісія ООН із Дарфуру (Судан) 2004 р., мандат якої передбачав розслідування повідомлень про порушення норм міжнародного гуманітарного права й стандартів у галузі прав людини в Дарфурі, встановлення того, чи відбувалися акти геноциду, і виявлення осіб, що вчинили такі порушення, з метою забезпечити притягнення винних до відповідальності [18]. У результаті своєї роботи Комісія встановила факт вчинення злочинів проти людства на території Судану й рекомендувала передати ситуацію на розгляд Міжнародного кримінального суду [19], що й було зроблено [20].

У тих випадках, коли міжнародні слідчі комісії створювалися відповідно до положень Конвенції 1907 р. та інших договорів, сторони задовольнялись результатами їх роботи й вирішували спір на основі їх доповідей. У випадку використання процедури обслідування в рамках ООН вона є однією зі складових частин більш масштабної діяльності Організації щодо мирного врегулювання. Результати роботи слідчих комісій ООН беруться до уваги уповноваженими органами, а заходи, що можуть враховувати висновки й рекомендації комісії, проявляються в здійсненні подальшого контролю та моніторингу ситуації, проведенні розслідування порушень міжнародного права й судового переслідування осіб, винних у таких порушеннях, проведенні державних реформ, обмеженні окремих прав і свобод для певних осіб, наданні необхідної допомоги постраждалим суб'єктам, фізичним та юридичним особам та іншим.

Висновки. Отже, будучи результатом прогресивного розвитку міжнародного права, процедура обслідування є відносно молодим інститутом міжнародного права, що з'явився на рубежі XIX–XX ст. За час свого існування процедура встановлення фактів значно еволюціонувала в порівнянні з моделлю, передбаченою Гаазькими конвенціями про мирне вирішення міжнародних суперечок 1899 і 1907 рр., особливо стосовно предмету розгляду, обсягу компетенції органів, що її здійснюють, суб'єктів, які звертаються до такого засобу вирішення спорів, і ролі, яку процедура обслідування відіграє в забезпеченні функціонування міжнародного правопорядку. Не дивлячись на непопулярність процедури обслідування в спорах між державами, які засновували міжнародні слідчі комісії в поодиноких випадках, набула значного поширення практика звернення до неї в рамках Організації Об'єднаних

Націй як одного з механізмів забезпечення міжнародного миру й безпеки.

На нашу думку, умовно можна виділити такі етапи розвитку процедури обслідування як мирного засобу вирішення міжнародних спорів:

1. *Гаазькі конференції миру 1899 і 1907рр.* – кінець I Світової війни – характеризується появою процедури обслідування як мирного засобу вирішення спорів, прийняттям перших міжнародних договорів, що врегулювали її здійснення на універсальному й регіональному рівнях. Обсяг практики звернення до процедури обслідування незначний, одразу простежилась тенденція до розширення предмету відання та компетенції слідчих комісій.

2. *Кінець I Світової війни – початок II Світової війни* – характеризується значним поглинанням процедури обслідування процедурою примирення. Почалась формуватися практика звернення до процедури встановлення фактів у рамках міжнародних організацій завдяки діяльності Ліги Націй.

3. *Створення ООН – наш час* – характеризується становленням процедури обслідування як самостійного засобу мирного вирішення міжнародних спорів, чому сприяло прийняття Статуту ООН. Обслідування використовується переважно в рамках міжнародних організацій, серед яких визначальною та найбільш суттєвою є діяльність Організації Об'єднаних Націй, яка досить активно вдається до створення міжнародних органів із встановлення фактів. Розповсюдженою стала практика створення органів із встановлення фактів для розслідування найрізноманітніших інцидентів і подій і наділення їх досить широкою компетенцією щодо формулювання правових висновків, встановлення відповідальності й надання рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Мирное разрешение международных споров: современные проблемы : монография. Москва, 2012. 307 с.
2. Пушмин Э.А. Мирные средства разрешения международных споров : учебное пособие. Ярославль, 1978. 79 с.
3. Merrills J.G. International Dispute Settlement. 4th edition. Cambridge, 2012. 387 p.
4. Convention (I) for the pacific settlement of international disputes of July 29, 1899. *Lillian Goldman Law Library*. URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp (дата звернення: 15.10.2021).
5. Ладыженский А.М., Блищенко И.П. Мирные средства разрешения споров между государствами. Москва, 1962. 175 с.
6. Конвенція про мирне врегулювання міжнародних суперечок від 18 жовтня 1907 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938 (дата звернення: 15.10.2021).
7. Пушмин Э.А. Мирное разрешение международных споров (международно-правовые вопросы). Москва, 1974. 176 с.
8. Convention for the Establishment of International Commissions of Inquiry of February 07, 1923. *Library of Congress*. URL: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0387.pdf> (дата звернення: 17.10.2021).
9. General Convention of Inter-American conciliation of 05 January 1929. *Library of Congress*. URL: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0745.pdf> (дата звернення: 17.10.2021).
10. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f68 (дата звернення: 16.10.2021).
11. The Covenant of the League of Nations of June 28, 1919. *Lillian Goldman Law Library*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (дата звернення: 16.10.2021).
12. International commission of enquiry in Liberia. Commission's report, 1930. *United Nation archives Geneva*. URL: https://biblio-archiv.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-658-M-272-1930-VI_EN.pdf (дата звернення: 13.10.2021).
13. Appeal by the Chinese government. Report of the commission of enquiry, 1932. *World digital library* URL: <https://dl.wdl.org/11601/service/11601.pdf> (дата звернення: 12.10.2021).
14. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 15.10.2021).
15. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН 1967 (XVIII) от 16 декабря 1963 г. «Вопрос о методах выяснения фактов». *United Nations Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/204173/files/A_RES_1967%28XVIII%29-RU.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
16. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН 2329 (XXII) от 18 декабря 1967 г. «Вопрос о методах выяснения фактов». *United Nations Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/203074/files/A_RES_2329%28XXII%29-RU.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
17. Декларация об установлении фактов ООН в области поддержания международного мира и безопасности : принята резолюцией 46/59 (XLVI) Генеральной Ассамблеи от 9 декабря 1991 г. *United Nations Digital Library*. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/46/59> (дата звернення: 14.10.2021).
18. Резолюция Совета Безопасности ООН 1564 (2004) от 18 сентября 2004 г. S/RES/1564 (2004). *United Nations Digital Library*. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1564\(2004\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1564(2004)) (дата звернення: 14.10.2021).
19. Письмо Генерального секретаря ООН от 31 января 2005 г. на имя Председателя Совета Безопасности S/2005/60. *United Nations Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/540780/files/S_2005_60-RU.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
20. Резолюция Совета Безопасности ООН 1593 (2005) от 31 марта 2005 г. S/RES/1593(2005). *United Nations Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/544817/files/S_RES_1593%282005%29-RU.pdf (дата звернення: 14.10.2021).